

Een diep treurige gebeurtenis is het in 1901. Na fysiek contact op het voetbalveld overlijdt een 16-jarige voetballer uit Rotterdam.

VOETBAL IS GEEN SPEL VOOR NAAIMEISJES

Henk Mees

Met dank aan Wim Zonneveld voor zijn inhoudelijke bijdragen.

Louis Davids zong het in 1929. ‘Tjesses Jan, er vallen toch geen dooien?’, luidt de klassieke strofe in zijn lied *De Voetbalmatch*. Louis Davids vertolkte daarmee het beeld dat voetbal een tijd lang met zich mee torste: een ruwe sport waarin geweld veel slachtoffers maakte. In 1901 viel een ‘voetbaldode’ bij een lokale bondswedstrijd in Rotterdam. Ruw spel of een ongeluk?

In de vroege jaren van de vorige eeuw leeft bij veel ouders nog grote angst voor de gevaren van het voetbal, zelfs op het hoogste niveau. Ook de moeder van de allereerste aanvoerder van Oranje maakt zich zorgen. Bij de geboorte van het Nederlands voetbal-elftal in 1905 is Dolph Kessler (1884-1945) pas 21 jaar. Hij is de zoon van August Kessler, grondlegger van de Koninklijke Nederlandse Petroleum Maatschappij (Shell). Dolph Kessler, in 1918 zelf mede-oprichter van de Koninklijke Hoogovens, is nog altijd de jongste aanvoerder in de geschiedenis van het Nederlands elftal. Vanaf zijn zestiende voetbalt hij al in het eerste elftal van HVV, de Haagsche Voetbal Vereeniging van 1883. Zijn vader is dan net in 1900 overleden.

Margo Kessler-de Lange, thuis Go genoemd, vindt het een ‘barbaarsch spel’, die sport zoals die volgens haar beleving rond de eeuwwisseling gespeeld wordt. Haar ongerustheid komt naar voren in correspondentie van rond de eeuwwisseling, terug te lezen in het boek *Tussen moeder en zoon* (2005). Op 30 oktober 1901 schrijft Margo Kessler-de Lange aan haar zoon Dolph, die dan Werktuigbouwkunde studeert aan de Technische Hogeschool in Delft:

‘Beste Jongen. Tot mijn ontsteltenis lees ik dat op de voetbalwedstrijd op Zondag middag in Rotterdam een jongen van 16 jaar een ongeluk is overkomen waaraan hij Maandag is overleden. ‘t Is ontzettend! Dat je daar met geen woord over gesproken hebt! Wat is het toch een barbaarsch woest spel, trek er je toch uit terug.’

Teken des tijds

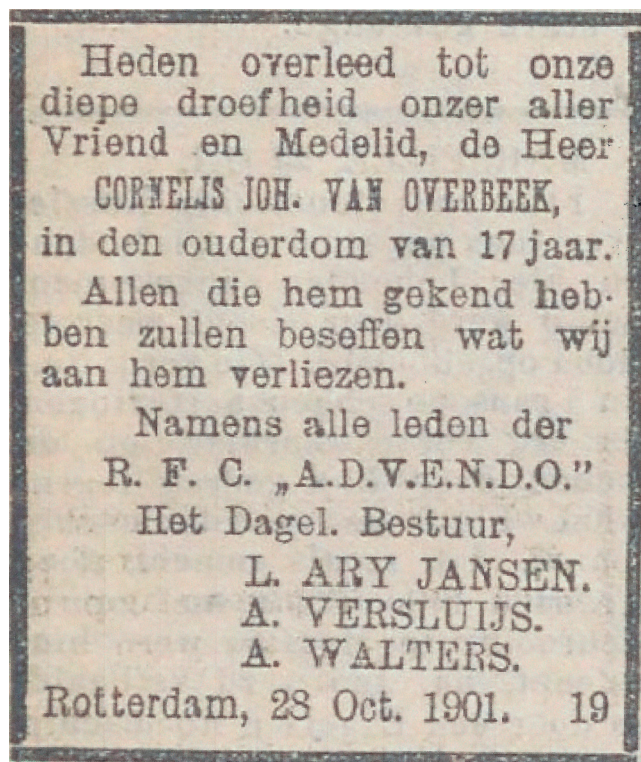
De verzuchting van moeder Kessler-de Lange is een teken des tijds. Voetbal, nog niet zo lang geleden overgewaaid uit Engeland, wordt op de scheidslijn van negentiende en twintigste eeuw door menigeen als een riskante vrijetijdsbesteding beschouwd. Ook Dolph Kesslers moeder verliest in haar brief uit het oog dat het fatale incident in Rotterdam volgens de kranten zich ‘geheel bij ongeluk’ heeft voorgedaan.

Het ongeval dat Margo Kessler-De Lange zoveel angst inboezemt, dateert van zondag 27 oktober 1901. Het tweede elftal van Unitas speelt thuis op het terrein aan de Zwaerdecroonstraat in Delfshaven tegen Advendo 1. Het is een wedstrijd in de tweede klasse van de Rotterdamsche Voetbalbond, een klasse waarin bij gebrek aan een jeugdcompetitie veel junioren actief zijn. RFC Advendo (‘Aangenaam door vermaak en door oefening’) bestaat pas één jaar. Tijdens de wedstrijd raakt een 16-jarige scholier van Unitas met zijn knie de buikstreek van een tegenstander, de even oude loodgietersleerling Corn. Joh. van Overbeek.

Aanvankelijk probeert Van Overbeek verder te spelen. De ernst van de botsing dringt evenmin door als hij door teamgenoten naar huis moet worden gebracht, naar Schietbaanlaan 15, pakweg 400 meter verderop. Thuis alarmeren zijn ouders de huisarts. Die constateert inwendige bloedingen bij de ingewanden.

Daags daarna, op maandagmiddag om 3 uur, overlijdt de jonge Van Overbeek in zijn ouderlijk huis. Volgens het *Rotterdamsch Nieuwsblad* van 30 oktober was er van opzettelijk ruw spel geen sprake:

‘Op een oogenblik, toen de bal nabij Overbeek terecht kwam, wilde de 16-jarige scholier J. E. uit de Raampoortlaan den bal voortschoppen, waarbij hij, geheel bij ongeluk, zooals de ongelukkige knaap nog voor zijn dood verklaarde, met den rechtersvoet of de rechterknie met kracht schopte tegen het onderlijf van Van Overbeek.

Een oogenblik bleef hij nog op het veld, doch daarna werd hij, hoewel men het geval aanvankelijk niet als ernstig beschouwde, door twee kameraden naar huis gebracht, waar de hulp van dr. Van den Berg werd ingeroepen. De dood is ingetreden, tengevolge van een inwendige verbloeding in de ingewanden.

Elke gedachte aan een opzettelijke mishandeling moet worden buitengesloten.'

De Telegraaf publiceert een dag eerder al in dezelfde trant een kort bericht, dat door de meeste kranten in het land wordt overgenomen: 'Op zijn sterfbed verklaarde Van O. dat geen der spelers schuld had aan het ongeval. Van opzet of poging tot mishandeling is dan ook niets gebleken.'

De wedstrijd wordt gewoon uitgespeeld. *Unitas* wint met 4-3. Over schuld wordt evenmin gesproken bij de begrafenis op vrijdag 1 november op de rooms-katholieke begraafplaats Crooswijk. Op 31 oktober verschijnen in het *Rotterdamsch Nieuwsblad* overlijdensberichten, van zowel *Unitas* als *Advendo*. Op de baar met de doodskist liggen kransen van beide verenigingen en hun leden lopen in de stoet mee. Niettemin schildert de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* de fatale botsing af als 'een afschrikwekkende waarschuwing tegen ruw spel', een citaat dat op de volgende dagen wordt overgenomen door het *Algemeen Handelsblad* en *Het Sportblad*.

Corn. Joh. van Overbeek

Mogelijk was moeder Kessler ook getroffen door het sterfgeval in het Rotterdamse voetbal vanwege de leeftijd van het slachtoffer: hij was slechts zeven

De twee advertenties van de betrokken voetbalverenigingen *Unitas* en *Advendo* drukken de 'no hard feelings'-gedachte uit na de dramatische gebeurtenis met Cornelis Johannes van Overbeek. Bron: *Rotterdamsch Nieuwsblad* (31 oktober 1901).

maanden jonger dan haar zoon. Op de *WieWas-Wie*-website kunnen Cornelis Johannes van Overbeek en zijn familie worden getraceerd. Hij wordt op 9 november 1884 geboren in Rotterdam en overlijdt dus nog geen twee weken voor zijn zeventiende verjaardag. Zijn familie is afkomstig uit het dijkdorp Rhoon op IJsselmonde, maar zijn vader Hendricus is na het jong overlijden van zijn eerste echtgenote, in een huwelijk met drie zoons van wie er twee jong overlijden, naar Rotterdam gekomen, waar hij in 1880 trouwt met Engelina Frederika van Lieshout uit Kralingen. Zijn beroep is onbekend.

Het paar krijgt tussen 1881 en 1895 elf kinderen, vijf jongens en zes meisjes, met Cornelis Johannes als vierde. Allen bereiken ze – hoogst uitzonderlijk voor deze tijd – gezond en wel volwassenheid, hoewel het voetbalongeluk voor een van hen tussenbeide komt.

Op de baar met de doodskist liggen kransen van beide verenigingen en hun leden lopen in de stoet mee.

Cornelis Johannes moet een zeer sportieve jongeman zijn geweest. Volgens het *Rotterdamsch Nieuwsblad* van 2 november sturen ook de *Rotterdamsche Athletiekvereniging Blauw Zwart* en de *Rotterdamse Wielrijdersvereniging* kransen naar zijn begrafenis.

De oudste van het gezin, Henricus Johannes, van 1881, wordt in Rotterdam een bekende wielerman-

delaar. Hij adverteert in de lokale kranten tussen 1911 en 1924 vanaf verschillende adressen als agent van bekende merken als Hima, Burgers en Wolf, en in *De Kampioen* voor Wall Auto-wheel lichte motorfietsen. Hij gaat daarna in de automobielenhandel, maar het is onbekend of hij daarin succes heeft. Hij overlijdt in oktober 1940.

De Telegraaf versus Het Sportblad

Op 2 november 1901 plaatst *De Telegraaf* het overlijdensincident in een genuanceerd perspectief:

'Kom, laat ons maar eerlijk bekennen dat voetbal geen spel voor naaimeisjes, wel, ruw, wel gevaarlijk, wel ongezond is als er maar in den wilde op los wordt gespeeld, maar laat ons er bijvoegen, dat dank zij de contrôle van den N.V.B., de ruwheid onderdrukt, het gevaar tot een minimum en de ongezondheid tot nul kunnen worden. (...) De beste scheidsrechter met de beste wet in de hand, staat echter machteloos tegenover ongelukken als dat van deze week te Rotterdam. In de meest ordelijke match tusschen de meest faire spelers, kan een voet verkeerd bestuurd worden en 't onheil is geschied. Dit is het gevaarlijke van het voetbal (...). Gelukkig leeren de feiten, dat deze gevaarlijke zijde, zeer klein is. In de twintig jaar dat voetbal hier te lande gespeeld wordt, is het voor de eerste maal dat een dergelijk droevig geval als van Zondag te betreuren is.'

Maar zulke nuance is niet te vinden in *Het Sportblad*, het officieel orgaan van een groot aantal sportbonden, onder meer van de voetbalbond (NVB) en de atletiekbond. Uitgever ervan is Johan Christiaan ('Kick') Schröder (1871-1938). Hij is in 1894 aanvoerder van het eerste Nederlands 'bondselftal' en eveneens aanvoerder als het Amsterdamse RAP de eerste twee landskampioenschappen in het Nederlandse voetbal behaalt. Bekend wordt hij later als hoofdredacteur van *De Telegraaf*.

Schröder geldt ook als een pionier in de sportjournalistiek. Als voetballer is hij gevreesd om zijn harde spel; een tiran wordt hij zelfs genoemd in het boek *Hup Holland* (1926). Tot ongenoegen van de NVB slaat *Het Sportblad* ten opzichte van ruw spel door: gaans een heel andere toon aan dan de bestuurders zich van Schröder ten opzichte van scheidsrechters en tegenstanders herinneren.

Het ongeval in Rotterdam wordt in de aflevering van 1 november in twee kolomlange artikelen besproken. Voor de Rotterdamse correspondent is het aanleiding om een recent verschenen bondsbrochure op de hak te nemen. De schrijver ervan is Christiaan Engelberts, die behalve notaris in Arnhem ook een befaamd speler en voorzitter van Vitesse, vice-voorzitter van de NVB en bekend scheidsrechter is. Hij krijgt te horen:

Tackle op man en bal. Illustratie uit Alcock, Charles William. *Football, The Association Game*. London: Bell, 1897 (1st edition: 1890).

'De heer Engelberts zegt op pagina 2 van zijn boekje getiteld *Wilt gij weten wat het voetbalspel is en hoe het gespeeld wordt*:

Voetbal is noch ruw, noch gevaarlijk, noch ongezond, het heeft daarentegen vele uitmuntende eigenschappen (altijd behalve die drie?) en nu komt in de Maandagavond-editie van de N.R.C. het hoogst treurige bericht. Op zoo'n manier zal het boekje zijn tweeden druk wel niet beleven. Het geval is zeer droevig en we raden het bestuur van den R.V.B. aan den scheidsrechters strenge orders te geven.'

Nog uitvoeriger is een anoniem redactioneel artikel met als kop 'Ruw spel':

'Er bestaat een zeker cynisme bij vele voetbalbestuurders en -beoefenaren ten opzichte van de gevaren van het spel, een koudbloedigheid, welke voor flinkheid wil worden opgevat, waartegen wij steeds met kracht in verzet zijn gekomen.

Tegenover alle lyrische en epische ontboezemingen aan de buitenstanders over het nut, de karakterveredeling, den paedagogisch voortreffelijken invloed, de hersen-ontwikkeling, de oordeelscherping, de moedkweeking van "ons spel", hielden wij steeds de voetbalgevaaren, de -nadeelen, welke te bestrijden zijn, maar dan ook bestreden dienen te worden voor oogen. (...)

Het sterfgeval Zondag te Rotterdam door ons spel veroorzaakt kan door geen boekdeelen propaganda van de qualiteit als bij ons wordt toegepast vergoelikt worden. Wij hebben zelfs voor een deel de verantwoordelijkheid te dragen.

Propaganda door woorden moet sanctie worden door daden en die daden moeten bewijzen dat de *niet te ontkennen* gevaren (bij de voetbal als bij elke andere sport aanwezig) door de leiders van het spel met alle kracht en met resultaat worden bestreden. (...)

[D]e toepassing van de middelen ter beperking van gevaar, die de spelregels in *ruime mate* geven, wordt gewoonlijk luchtig opgevat: we zijn immers geen "jonge juffrouwen"!

Daar moet een eind aan komen. Men heeft de jongste nummers van het blad maar na te gaan om zich te overtuigen van de vele gevallen, waarin spelers het veld moeten verlaten.

Een hernieuwd ernstig beroep doen wij op het B.B. om de scheidsrechters aan te schrijven, alles te doen om ontaarding van het spel tegen te gaan door strenge toepassing van *alle spelregels*; (...)

Het voetbal moet aanbevolen worden als een kranig, krachtig, sterkend, echt fier spel, als openluchtontspanning van kamerinspanning en dan heeft men de maatschappelijke voetbaldeugden van ons present. Zoo is onze opvatting.'

Geen bewijs

Maar niet elke lezer van *Het Sportblad* is het eens met deze insteek. Een week later reageert H. J. O[osterveen], een bekend bondsscheidsrechter:

'We betreuren natuurlijk het sterfgeval, (...) maar we meenen,

Als voetballer is Kick Schröder gevreesd om zijn harde spel; een tiran wordt hij zelfs genoemd in het boek *Hup Holland* (1926).

dat overdrijving deze diep-treurige gebeurtenis *te* veel aan "ruw spel" toe te schrijven.'

Zijn we goed ingelicht, dan is een ernstige beleediging der nieren van de overledene de oorzaak van diens dood geweest. Dit nu is geen bewijs van "ruw spel". Een voet, een knie te dier hoogte opgeheven om den bal op te vangen; een toelopen van de tegenpartij in de gedaante van den 18-jarigen O, en het treurige ongeval had reeds plaats gevonden. Waar is "het ruwe spel"?"

Op 6 december komt vervolgens NVB-bestuurslid J.W. de Goeje aan bod. Hij verwijt het blad, vol ironie, scheidrechters op te zadelen met 'de verst gedreven gestrengheid' op weg naar 'een heil-voetbalstaat, waarin geen ruw, geen oneerlijk, geen gevaren brengend spel meer voorkomen. (...) [H]oezeer zijt gij aan het doordraven geraakt!'

De discussie eindigt in de aflevering van 28 december. Dezelfde H.J.O. laat zichzelf daarin herleven in het jaar 2000 en bladert dan door de jaargang 1901 van *Het Sportblad*. Teruglezend concludeert hij dat voetbal een eeuw eerder een woest en wild spel moet zijn geweest: 'En onze nakomeling in het jaar 2000 begint zich te schamen voor hen, die als niets ontziende woestelingen den strijd op leven en dood aanbonden.'

Twee kampen

De discussie over het sterfgeval in Rotterdam illustreert hoezeer in de eerste decennia van de twintigste eeuw twee kampen tegenover elkaar staan. Aan de ene kant hameren ijverars voor het voetbal als een sport, die 'gezond, mannelijk en typisch Engels', karaktervormend van belang is. Daartegenover wijzen onder anderen medici, katholieke geestelijken en ouders op de gevaren.

De vrees wordt aangejaagd door buitenlandse krantenberichten over tientallen doden, niet alleen in Engeland, maar ook in de Verenigde Staten. Zo telt een geneesheer in de *Pall Mall Gazette* eind maart 1864 liefst twintig overlijdensgevallen op het voetbalveld. Dertig jaar later registreert het Britse wetenschappelijk tijdschrift *The Lancet* naast talloze zware blessures nog altijd vijftien dodelijke slachtoffers in drie maanden tijd. Vaak ontbreekt in zulke

berichten het onderscheid tussen *American Football* en *rugby* enerzijds, en *association football* of *soccer* anderzijds.

Al in 1886, in de vroege Nederlandse voetbaljaren, omschrijft het *Nieuws van den Dag* (van 16 september) het *football* als 'een tamelijk gevaarlijk spel, dat geen aanbeveling verdient' aan de Nederlandse jeugd.

Dat schiet een groep jonge enthousiastelingen uit het oosten des lands in het verkeerde keelgat. Op 28 september plaatst de krant een bericht dat als volgt begint: 'Van de "Enschedesche Footballclub" ontvangen wij een schrijven, ten betooge dat dit spel geen aanleiding tot ongelukken geeft. De berichten dienaangaande in Engelsche bladen betroffen, volgens de schrijvers, niet hun spel, het Associati-on-spel, maar het Rugby.' Vervolgens wordt, op basis van de ingezonden brief, uitgelegd wat in het *soccer* in elk geval verboden is: 'elkaar te laten struikelen, met opzet te schoppen, tegen een ander aan te springen, zijne handen te gebruiken om iemand vast te houden of te duwen, en iemand van achteren aan te vallen.'

Een jaar later wordt het nog eens herhaald. Het *Nieuws van den Dag* maakt op donderdag 2 december 1887 melding van een fataal ongeluk van een 'jonkman', dat in 1887 in het Engelse Openshaw, een voorstadsje van Manchester, moet hebben plaatsgehad. De jury heeft uit de lijkschouwing geconcludeerd dat hij is gestorven aan 'verwondingen bekomen bij het football-spel'. De krant stipt ook nog aan: 'De gezworenen merkten daarbij op, dat *football*, zoals men het tegenwoordig in Engeland speelt, een zeer gevaarlijk spel is.'

Dit krantenbericht inspireert Voetbal Vereniging Amsterdam (VVA) tot een reactie. Op 8 december 1887 probeert de 'kaptein', van wie uit een oprichtingsbericht in de krant van 15 september blijkt dat hij D.C. Noppen heet, de onrust weg te nemen. Zijn ingezonden brief is tevens een oproep om eens kennis te maken met het voetbalspel, dat in die dagen nog nauwelijks aandacht krijgt in de dagbladen:

'Mijnheer de Redacteur! (...) Dit is zeker, dat, hetzij sportliefhebbers of niet, zij die uwe opgave gelezen hebben, min of meer een afschrik zullen hebben van al wat voetbal-spel is, en was het nu, dat ik al diegenen door eene opgave van de regelen van het voetbalspel kon overtuigen dat er volstrekt geen gevaar in het spel zit, volgaarne zou ik zulks doen, maar ik geloof dat het bijwonen van een wedstrijd veel meer voldoening zal geven, en daar de gelegenheid van zulk een wedstrijd zich

eerstdaags te Amsterdam zal voordoen, zal elkeen zich alsdan kunnen overtuigen.'

Darm- en schedelbreuken

Aan het eind van de negentiende eeuw wordt voetbal in Nederland beoefend in een landelijke competitie en regionale competities, zijn er uitwisselingen met clubs uit de omringende landen en speelt er ook een 'bondselftal' regelmatig internationaal. Op 6 mei 1895 maakt het *Rotterdamsch Nieuwsblad* een balans op. De opsomming klinkt griezelig, maar eindigt genuanceerd:

'De lijst der dooden en gewonden van het voetbalspel in Engeland, toont in de laatste zes maanden van het seizoen 1894/95 niet minder dan twintig dooden en verscheidene honderd ernstige gevallen van kneuzingen aan. De sterfgevallen bij het spel worden meest veroorzaakt door schoppen (kicks) tegen het onderlijf, welke blaasbreuken, darmbreuken en buikvliesontstekingen tengevolge hebben; in de tweede plaats door het breken van den ruggegraat, van den hals of van den schedel. Tot de zware kneuzingen behooren gecompliceerde arm- of beenbreuken, schedelbreuken met hersenschudding, knieschijf-, ribben- of sleutelbeenbreuken en dergelijke meer. (...) Gelukkig is het voetbalspel bij ons, bezadigde Nederlanders, meer kalm en loopt gewoonlijk zonder ongelukken af.'

Vier jaar later trekt het *Algemeen Handelsblad* op 28 april 1899 uit een artikel in *The Lancet* de conclusie dat de verruwing afneemt. Het blad prijst voetbal zeer als sport, 'ook omdat het aan den tijd en aan de beurs niet zulke hoge eischen stelt'. *The Lancet* meent 'dat men gaandeweg beter en regelmatigere leert spelen en dat daardoor het gevaar zooveel minder wordt. Maar zeker is in ieder geval dat men niet zooveel van ongelukken hoort als vroeger.' Op de Britse *Wikipedia* is een historisch overzicht te vinden van 150 sterfgevallen op het voetbalveld, gebaseerd op meer dan honderd (later onderzochte) internationale bronnen. Uit de negentiende eeuw staan er 'slechts' vier vermeld. In maar één daarvan is fysiek contact de oorzaak geweest, en het lijkt sprekend op het Nederlandse: op 12 januari 1889 komt William Cropper van Staveley FC uit het mijngebied in Derbyshire in botsing met Dan Doyle van Grimsby Town. Diens knie raakt hem in de onderbuik. Hij overlijdt in de kleedkamer aan een gescheurde darm. De andere drie sterfgevallen zijn het gevolg van een opgelopen longontsteking of tetanus.

Storm en bliksem

Het vermoedelijk eerste dodelijk slachtoffer in 1901 van fysiek contact op het voetbalveld laat verder geen tot heel weinig sporen na in de Nederlandse sportgeschiedenis. Doden vallen er nog wel. In de meeste gevallen blijkt het hart niet bestand tegen de krachtsinspanningen. Bijzonder zijn de twee dodelijke slachtoffers in november 1921, wanneer een hevige storm over een voetbalveld in Zaltbommel raast. Daarbij worden een speler en een toeschouwer dodelijk gewond door onderdelen van een gebouw op de belendende scheepswerf.

Doden vallen er ook door de bliksem, vooral in de tijd dat er nog geen strikte regels gelden voor hoe dan te handelen. Spraakmakend in deze categorie is het noodlot dat in 1984 DWS-keeper Erik Jongbloed treft, de zoon van oud-international Jan Jongbloed.

Hoeveel voetballers uiteindelijk in Nederland het dodelijk slachtoffer worden van al dan niet opzettelijk fysiek contact, blijft ongewis. Een speurtocht door de krantenarchieven levert tenminste dertien overlijdensgevallen op, tussen 1901 en 1950. Niet altijd staat hierbij vast of er sprake is geweest van aantoonbaar ruw spel. Slachtoffers worden vermeld in achtereenvolgens Velsenoord, Heesch, Arnhem, Amsterdam, Den Bosch, Muiden, Velp, Hengelo, Schijndel, Baarlo, Den Haag en Tilburg. In tenminste drie gevallen onderzoekt de politie of hierbij 'dood door schuld' aan de orde is.

Twee zaken komen voor de rechter. In 1942 wordt een 24-jarige speler van het Haagse SVGEB vrijgesproken. Acht jaar later veroordeelt de rechtbank een aanvaller van het Tilburgse Zigo tot twee maanden celstraf, maar het Gerechtshof spreekt hem twee maanden later vrij. De berichtgeving over deze overlijdensgevallen tijdens voetbalwedstrijden beperkt zich in de meeste gevallen tot enkele regels, een groot contrast met wat grote én kleine incidenten in de eenentwintigste eeuw losmaken in de media.

Onderschrift bij de tekening: 'Een den man, een den bal.' Bron: Mulier, Willem. *Athletiek en Voetbal*. Haarlem: De Erven Loosjes, 1894, 161.

Bronnen

- Bronkhorst, A.J. *Hup Holland. De Nederlandsche Voetbalbond en al zijne wederwaardigheden sinds de oprichting*. ['s-Gravenhage: Nederlandsche Voetbalbond], [1926].
- Engelberts, Christiaan. *Wilt gij weten wat het voetbalspel is en hoe het gespeeld wordt?* Circulaire. 's-Gravenhage: Nederlandsche Voetbalbond, 1901.
- Kaandorp, Frans. *We hebben gym!* Masterscriptie Cultuurgeschiedenis. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, 2013.
- Kessler, Beppe (red.). *Tussen moeder en zoon. Briefwisseling tussen Margo Kessler-de Lange en haar zoon Dolph, 1901-1938*. [S.l.: s.n.], 2005.
- Moorman, J., Karel Lotsy en Jac. Lamey (red.). *Jubileumboek K.N.V.B. 1889-1939*. ['s-Gravenhage]: Koninklijke Nederlandsche Voetbalbond, [1939].
- Wassing, Aart. *Het Tuchtrecht van het Publiek Voetbal*. Proefschrift Erasmus Universiteit. [Rotterdam]: [s.n.], [1978].

Nederlandse dagbladen en tijdschriften op www.delpher.nl.

Jaarverslagen Koninklijke Nederlandse Voetbalbond. https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_association_footballers_who_died_while_playing